

LUND UNIVERSITY

Metaforisk arkæologi og tingenes sprog

Wienberg, Jes

Published in:
META: Medeltidsarkeologisk tidskrift

1988

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (1988). Metaforisk arkæologi og tingenes sprog. *META: Medeltidsarkeologisk tidskrift*, 30-57.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

METAFORISK ARKÆOLOGI OG TINGENES SPROG

Indledning

Middelalderarkæologien er en realitet, men hvortil? Kan fagets egen dynamik bære kimen til dets undergang og fornyelse? Og hvorfor er middelalderen populær? Var begrebet kendt i samtiden, og er det relevant i nutiden? Hvad er egentlig arkæologi? Betyder middelalderen noget for arkæologien? Hvad er forholdet mellem arkæologi og historie? Bliver arkæologien overflødig i samme takt, som mængden af de skriftlige kilder øges? Hvordan udvikles et studium af tingene? Bør middelalderarkæologien erstattes af en historisk arkæologi, som også omfatter en nyere tid? Dette er spørgsmål, der vil blive behandlet i denne tekst.

Middelalderarkæologien i tiden

Middelalderarkæologien er en realitet. Efter en lang og ujævn fremvækst er faget nu etableret ved et stort antal institutioner i Europa, således ved universitetet i Caen 1955, Lund i 1962 og Århus 1971 for blot at nævne nogle eksempler. Middelalderarkæologien har egne tidsskrifter og serier, en afgrænset empiri og en metodisk tradition med begreber indlånt fra andre discipliner. Og ikke mindst har middelalderarkæologien en veludviklet praksisdimension, der både omfatter regnfylde udgravningsfelter og bandede korridorer (1).

Middelalderarkæologiens tilkomst er typisk for en *specialisering* indenfor humaniora. Den videnskabelige arbejdsdeling skal effektivisere studiet af fortiden. Udgangspunktet var middelalderens overvældende og særegne empiri - ikke en række problemstillinger. Ved en præsentation af lærestolen i Århus blev således fremhævet den særlige situation for middelalderarkæologien i form af skriftlige kilder, berettende billeder, bevarede bygninger og et differentieret oldsagsmateriale (2).

Faget præges af en stor og varieret produktion. Der udgives en stadig strøm af tekster, alt fra fundkataloger til abstrakte forklaringsmodeller,

stenciler såvel som pragtværker. Og der findes flere teoretiske og metodiske perspektiver og en rastløs søgen efter nye muligheder, som tilskynder forandringer.

Det middelalderlige Danmark danner udgangspunkt for to forskellige forskningstraditioner indenfor arkæologien. Det afgørende skel går her mellem en kontinental empirisk tradition og en anglo-amerikansk antropologisk inspireret tradition. Uligheder kan iagttages i problemformuleringen, i forholdet til historieforskningen og i betoningen af henholdsvis kildekritik og teorikritik, induktion og deduktion, samtidens begreber og nutidige analytiske begreber, "sund fornuft" og eksplicitte teorier. I mit nærsynede perspektiv nærmer traditionerne sig her det centrale i paradigmebegrebet. De teoretiske og metodiske udgangspunkter kan være så forskellige, at middelalderarkæologer, som træffes fra disse miljøer, oplever, at de taler forskellige sprog. De forstår simpelthen ikke hinanden (3)!

De teoretiske strømninger har ikke sat dybe spor i middelalderarkæologien. Den funktionalistiske "new archaeology" vendte op og ned på store dele af den forhistoriske arkæologi med introduktionen af Carl G. Hempels hypotetisk-deduktive metode, søgen efter lovmæssigheder, systemteori og historie-materialisme. Den empiriske tradition indenfor middelalderarkæologien har iagttaget disse tendenser med stoisk ro i skyggen af en tryk historieforskning. På godt og ondt har "new archaeology" knapt sat sit præg på middelalderarkæologien, før den nu afløses af en mere nuanceret "contextual archaeology", som ikke blot rummer nykomlingens kritik, men også peger fremad mod en syntese af forklaringsmetoderne - rørende strukturer og aktive individer - og ikke mindst mod en ny bevidsthed om nutidens betydning for rekonstruktionen af fortiden. Arkæologien følger her en almen tendens i tiden fra et materialistisk til et mere idealistisk perspektiv (4).

Middelalderarkæologien har i en årrække helt været domineret af bebyggelsesstudier med købstaden i centrum. En forskydning sker nu mod en ny kirkearkæologi. Borgforskningen venter om hjørnet, og man kan måske forudsige en fornyet interesse for tingen som en ledetråd til samfundsudviklingen.

Middelalderarkæologien er i sin nuværende udformning næppe slutpunktet i den humanistiske specialisering. Fagets indre dynamik, dets varia-

tion og forandring, skaber forudsætninger for nye specialiseringer, som indenfor en overskuelig fremtid kan reducere dets kompetenceområde eller bringe det til ophør. I praksis findes allerede et antal deldiscipliner med et potentiale, og sikkert også ambitionen, at danne egne fag. Mulighederne findes i byforskningen, både den agrare og urbane, kirkerne, borgene, keramikken, det marine og eksperimentelle. Og hvad med en opsplittning i mindre tidsperioder? En arkæologi for den tidlige middelalder og en for den senere? I den forhistoriske arkæologi eksisterer snart lige så mange specialområder som perioder. Videre specialiserer de fleste institutioner sig i sin egen nation for ikke at nævne betydeligt mindre områder. Opdelingen af arkæologien har således flere retninger. Den er både typologisk, kronologisk og geografisk. Behovet - eller opfindsomheden - synes uendelig, og foreløbig er der ingen tegn på forandring i denne udvikling. Men er specialiseringen overhovedet ønskværdig og nødvendig?

Middelalderarkæologiens dynamiske variation og forandring har sin oprindelse i et system, der fungerer efter samme principper som resten af samfundet nemlig de markedøkonomiske. Kundskaben er en *vare*! Da bliver det lettere at forstå den stadige opsplittning i nye fag og de hyppige vekslinger mellem moderigtige forklaringsmodeller. De nye specialstudier og ideer er redskaber i et socialt spil.

Gennem opdelingen af kundskabsfeltet i stadig mindre enheder skabes nye niches for ambitiøse forskere. Den akademiske vej til kulturel og økonomisk kapital går lettere via etableringen af nye specialområder end i konkurrencen indenfor de gamle fag. Kundskaben er som nævnt en *vare*, men ikke i et vakuum. Markedsøkonomien er i sig selv et historisk fænomen, og den intellektuelle handler selvfølgelig ud fra specifikke forudsætninger i tid og sted. Den sociale og økonomiske virkelighed, som den opleves, er drivkraften, mens teorier og metoder udspringer af almene tendenser i forskningsmiljøet, som også, omend mere indirekte, er forbundne med denne virkelighed.

Nye problemområder og teser accepteres kun modvilligt af etablerede forskere, der ser sine positioner truede. Forandringen er således en gradvis proces med givne modsætninger og generationsbestemte roller mellem tradition og fornyelse. Forskningens lighed med kunstens verden og forskningsinstitutionernes lighed med kunstgallerierne er påfaldende og ikke

tilfældig. Pierre Bourdieus franske "homo academicus" findes også på vores breddegrader (5).

Udgravningsarbejdet styres endnu håndfast af lokale bygge- og anlægsarbejder, men indenfor universitetets vægge eksisterer helt andre mekanismer. Her er det antikvariske arbejde sjældent inspirationen. Nej, hvor findes et tilgængeligt materiale eller område? Hvilke emner kan knyttes til forskningsprojekter og etableret kundskab - eller snarere tværtom, hvor er feltet fri for tyngende traditioner? Og hvad er realistisk i den altid for korte tid til studenteropgaven, doktorsafhandlingen eller projektarbejdet?

Man må indrømme, at dette liberale system er effektivt. Det fremmer en stadig akkumulation af information, specialisering og metodisk fornyelse. Alle niches udfyldes. Alle muligheder udnyttes. Til gengæld må man også acceptere markedøkonomiens velkendte bagside, nemlig produkter som ingen uden for en snæver kreds nogensinde har efterspurgt og tilfældige skift i interesseområder.

Specialiseringens fremmarch er hverken ønskelig eller uundgåelig. Den er i sin yderste konsekvens forummende. Den fremkalder en eksponentiel vækst i detaljeret information, men hæmmer kundskabens indsigt og overblik. Fortiden bliver et uoverskueligt område for specialister hver med sit monopol. Det bliver en krævende opgave at sammenføje fragmenterne fra de mange discipliner til et helhedsbillede af mennesket i tid og rum. Selv de mest ambitiøse tværvidenskabelige projekter kan ikke forhindre denne bieffekt af arbejdsdelingen.

Kan vi vende udviklingen? Kan middelalderarkæologien, istedet for at blive yderligere opsplittet, blive integreret til en større helhed? Som en begyndelse må vi da undersøge, om faget repræsenterer en hensigtsmæssig og nødvendig specialisering, eller om studiet af fortiden kan få andre former. Bag middelalderarkæologiens dynamiske variation og forandring findes noget fundamentalt fælles, en selvklar normalitet, nemlig middelalderen. Men er middelalderen så selvfølgelig et udgangspunkt? Lad os i det følgende dekonstruere middelalderarkæologiens *identitet* gennem begrebets to bestanddele.

Middelalderen som metafor

Middelalderen er populær. Før var vikingetiden "in", nu er det middel-

alderen. Film, tv-serier, bøger, udgravninger, udstillinger og festivals formidler tiden, dens kultur og mennesker. Beboerne i Montailou, munken William af Baskerville, hans elev Adso af Melk og ridderen William Marshal har trådt frem fra den mørke middelalder som mennesker af kød og blod. Og tiden er i de senere års litteratur da også forsøgt rehabiliteret med anvendelse af nye tillægssord som revolutionær, lys og dynamisk. Som middelalderarkæologer kan vi umiddelbart glædes ved denne medvind. Men samtidigt bør vi også kritisk undersøge, hvorfor middelalderen omvurderes, og om det udelukkende er positivt. Hvorfor er middelalderen så populær netop nu?

Middelalderen er ikke blot en tid, den markerer også et rum. Middelalderen repræsenterer Europa. Forskydningen i popularitet fra vikingetiden til middelalderen indebærer således, at det skandinaviske erstattes af det europæiske. Interessen for middelalderen sammenfalder med en ny bevidsthed om en europæisk identitet i en tid af magtpolitiske spændinger, økonomisk rivalitet og fremskredne unionsplaner.

Middelalderen er kirkens tid, troens tid, det mystiske, ideologien der gennemsvæver hverdag og fest, det sociale og økonomiske. Interessen for middelalderen blussede op i de romantiske 1800-årene, hvor den satte sig spor ikke mindst i en historiserende arkitektur. De samme idealistiske strømninger kan nu iagttages i 1980-ernes postmoderne kommunikations-samfund, hvor kirkens virkelighed er erstattet af mediets. Man kan, hvis man vil og tør, se analogier mellem dengang og nu, mellem agrarkrisen og den økonomiske "krise", sortedøden og AIDS. Georg Henrik von Wright har sammenlignet feudalismen med privatiseringen og universalismen med internationaliseringen (6). Og står kristendommen atter imod en islamisk udfordring?

Middelalderen er eksotisk, anderledes, og dog kan vi genkende os selv i tiden, spejle vores virkelighed i det forsvundne. Interessen for middelalderen skyldes ikke tidens faktiske egenart, men udspringer af nutidens situation og behov. Traditionen kan anvendes i en nutid af forandring og identitetskrise.

Er det noget fælles for de romantiske 1800-årene og de postmoderne 1980-erne, siden begge perioder har omvurderet middelalderen fra mørke til lys? Rolf Lindborg mener, at 1800-årenes politiske reaktion og kristen-

domsformelse så noget positivt i, hvad oplysningstiden ville kalde middelalderens præstevælde, intolerans, åndelige mørke og undertrykkelse, og han spørger, om en opvurdering af middelalderen går hånd i hånd med en nedvurdering af demokratiet (7). Det er et ubehageligt spørgsmål, som ikke bør gemmes bort. Er det tilfældet, hvilket desværre kan mistænkes, er en selvkritisk bevidsthed om motiverne for og anvendelsen af middelalderforskningen påkrævet.

Middelalderen betyder *mellem-alderen* og kommer af senlatin "medium aevum" eller "media aetas". Ideen om en middelalder fremkom hos den italienske humanist Francesco Petrarca og hans elever i 1300-årene. Biskoppen i Aleria på Korsika Giovanni Andrea blev i 1469 den første som afgrænsede en middelalder med begrebet "media tempestas" i den velkendte betydning af tiden mellem antikken og genfødslen af antikken i renessancen. Begrebet optræder altså i en tid, som for os i Skandinavien var middelalderen, men har da ikke været kendt uden for en snæver kreds af lærde. Det blev først almindeligt fra 1600-årene som afgrænsning af en historisk periode. Den tyske professor Christoph Cellarius udgav således i 1688 "Historia Medii Aevi" som et bind i en serie af tre, der omfattede den gamle tid, middelalderen og den nye tid (8).

I Danmark-Norge var Ludvig Holberg i "Moralske Tanker" fra 1744 den første, som anvendte begrebet middelalderen. Et citat kan vække eftertanke: "De Romerske og Græske Historie er udarbejdede med yderlig Flid, men de ere ikke nær af den Nytt, som den saa kalden Middel-Alders Historie, hvilken dog er af en saa umenneskelig Smag, at der behøves stærke Mavert til at fordøje dem. Thi det er af den Middelaldrige Historie vi maa lede efter Oprindelsen til alt hvad som hører til de nu værende Europæiske Riger og Stater, efterdi de fast alle er stiftede udi samme Tider". Og i Sverige optræder begrebet første gang i 1757 i et referat af et teologisk værk fra Jena i månedsavisen "Den swänska Mercurius" og næste gang 1770 i et brev til Johan Henrik Ljén, hvor Sven Lagerbring skriver, at "Herr Magisteren sætter mig uti en oändelig förpliktelse genom alt sådant, som kan skaffa lins i denna medeltidens historia" (9)

Når det gælder principperne for periodens afgrænsning, så råder uenighed. Forsøgene til præciseringer er næsten lige så mange som de tilgængelige leksika. Middelalderen begynder ved romerrigets kristning eller

"undergang". Men var vendepunktet 323, da kristendommen blev statsreligion, overføringen af hovedstaden til Konstantinopel i 330, rommerigets deling i 395, plyndringen af Rom i 410 eller afsættelsen af den sidste vestromerske kejser 476? Der findes også en tendens til kun at lade middelalderen omfatte tiden efter Karl den Stores kejserkroning i 800. Og sluttede middelalderen med Konstantinopels erobring i 1453, Amerikas "opdagelse" i 1492 eller Martin Luthers opsætning af sine 95 teser i 1517?

Hvert land i Europa har tilsyneladende egne tidsgrænser for middelalderen, og hvor en antik fortid savnes får middelalderen en ny betydning. I Danmark markeres middelalderens begyndelse af Harald Blåtands kristning o 960, af vikingetidens ophør ved Hardeknuds død 1042, da Nordsejleriet blev opløst, af stiftsindelingen o 1060, det sidste forsøg til en erobring af England i 1085 eller måske af ærkesædet etablering i 1104. Derimod synes at være enighed om at lade middelalderen slutte ved reformationen i 1536.

I Sverige markeres middelalderens begyndelse af Olaf Skötkonungs døb i 1008 eller af kristningen efter Uppsala-ættens uddøen o 1060, og perioden afsluttes med Stockholms blodbad 1520, Gustav Vasas udnævnelse til rigsforsender i 1521 eller med reformationen 1527.

En periodisering er et nyttigt og nødvendigt redskab for at kunne studere et historisk rum. Men det er let at glemme, at middelalderen kun er et analytisk begreb, en *metafor* skabt af en eftertid med egne hensigter. Det er let, at metaforen med tiden bliver tiden selv. Er der noget karakteristisk for netop middelalderen, der gør det rimeligt også i nutiden, lang tid efter renæssancen, at anvende dette begreb om en periode på ikke mindre end 5 århundreder her i Norden og 11 århundreder på Kontinentet? Det er ikke nødvendigvis frugtbart med en entydig afgrænsning, men variationerne kan være et symptom på periodens manglende integritet.

I "Vad betyder medeltiden for arkeologien?" hævder Erik Cinthio, at den nordiske middelalder netop er en mellemtid, som kvalitativt adskiller forhistorien og den nyere tid, og at middelalderen som metafor bør kunne anvendes på samfund uanset tid og rum. Perioden karakteriseres indirekte gennem tiden før og tiden efter på 4 områder. Før middelalderen fandtes ingen skriftlige kilder og i nyere tid skete en kvantitativ og strukturel forandring af disse. Før middelalderen havde kristendommen ingen indfly-

delse, og i perioden efter fik kirken en mindsket politisk magtstilling. I forhistorisk tid betød kongemagten ingen eller ringe sammenhold på det overregionale plan, og i nyere tid fandtes en begyndende centraladministration og statsbureaukrati. Endelig fandtes før middelalderen en byttehandel uden penge og efter denne periode et markedsprincip med øget konkurrence (10).

Men brugen af skriften er en gradvis proces på tværs af middelalderen. De første nordiske tekster opræder allerede o 200 som runeindskrifter på persongenstande. Rejste runesten kendes i Sverige og Norge fra o 300 og fra Blekinge i 600-årene, mens den sidste "ægte" runesten i Danmark måske er ærkebiskop Absalon og Esbern Mules ved Norra Åsum kirke så sent som tiden 1178-1215. Det ældste kendte danske diplom er Knud den Helliges gavebrev fra 1085, men anvendelsen af folkesproget er kendt allerede fra 1371 og bliver dominerende efter 1425, i Sverige og Norge betydeligt tidligere.

Kristendommen fik indflydelse i Norden før den blev officiel religion. Da Harald Klak lod sig døbe i 826, kunne Ansgar lade kirker opføre i Hedeby og Birka. Gravskikken blev ændret allerede i hedensk tid, og den hedenske gudeverden kan være formet efter kristent forbillede. Kirkens rolle som institution blev ændret ved reformationen, men dens ideologiske betydning blev snarere forøget med protestantismen. Denne hyrdemagt mistede først sit suveræne greb om det enkelte individ med sekulariseringen i 1800-årene, da dens funktioner blev overtaget af lægevæsen, skoler og politi.

Den tidlige kongemagt i Danmark er blevet omvurderet de seneste år. Samlingen af det danske rige synes at være sket lang tid før Gorm den Gamle og Harald Blåtand. Dannevirke fra 737, forbedringerne af grænsevolden i 808 og Godfreds kraftfulde modstand mod kejseren vidner om ressourcer og magt over et område, der kan have omfattet størstedelen af det senere kendte middelalderlige Danmark. Og det norske rige blev samlet første gang af Harald Hårfager o 900, altså lang tid før kristningen. En statlig administration fremstod gradvist gennem middelalderen med udgangspunkt i det kongelige kancelli. Endelig betød den ekstreme europæisering ved middelalderens midte en reel opløsning af kongemagten og det overregionale sammenhold.

En tidlig møntøkonomi med *secattas* i cirkulation kendes i Ribe i 700-årenes første halvdel. Den såkaldte Hedeby-mønt præges i begyndelsen af 800-årene, og fra o 900 er den danske udmøntning kontinuert. Mønter i lokal cirkulation optræder imidlertid først o 1150-1250 i Danmark. Det er ved samme tid, som en markedsorienteret produktion kan belægges for første gang.

Cinthio selv hævder ingen tidsgrænser i sin artikel, men som denne teoretiske gennemgang synes at vise, stemmer middelalderen med dens traditionelle afgrænsninger dårligt overens med fænomen på de 4 nævnte områder. Bedst kan middelalderen defineres ved den officielle tilstedeværelse af den katolske kirke. Men er det meningsfyldt at afgrænse en historisk epoke ved dens manifesterede ideologi?

Det er åbenlyst, hvordan enhver afgrænsning og karakteristik af en periode må udspringe af et samfundssyn. En periodisering forudsætter en teori om samfundet og dets forandring, der udskiller det væsentlige fra det uvæsentlige. Kilderne, kristendommen, kongemagten og møntøkonomien repræsenterer alle aspekter af samfundets overbygning. Er det ikke bedre at tage udgangspunkt i den for tiden helt centrale agrare produktion, teknologien og de sociale forhold?

Der findes en markant brudflade i middelalderens Danmark i tiden efter 1150, som kan kaldes en *feudalisering* af samfundet. Det er på denne tid, landsbyerne fikseres i landskabet - eller rettere at de ophører med at flytte. Herremændene og gejstligheden fremstår nu som egne stænder. Kirkerne optøres i sten - mange steder med mægtige tårne som symbol på den nye samfundssorden. Købstæder grundlægges i stort antal langs kysterne. Mønterne finder som nævnt plads i den lokale økonomi, hvor markedsprincippet vinder frem. Valgkongeødemmet sættes ud af kraft. Og forandringen legitimeres på det nationale plan i Saxos Gesta Danorum. Hellere end her at se et højdepunkt i det middelalderlige kan man pointere et brud, der skiller to perioder og samfund.

En anden brudflade ses efter 1350 med sortedøden og agrarkrisen. Det afgørende brud med det feudale samfund er imidlertid først i slutningen af 1700-årene og ind i 1800-årene. Da udskiftes landsbyen gradvist, i Sverige efter 1757 og i Danmark efter 1781. Den adelige stand mister sine privilegier i første halvdel af 1800-årene, og den enevældige kongemagt må på

omtrent samme tid vige for valgte forsamlinger. Kirkerne forandres, og nye købstæder vokser op ved veje, jernbaner og industrier. Det er overgangen til vores eget kapitalistiske samfund, som åbner helt nye perspektiver på alle områder fra kærligheden til krigen, fra bordskikken til økonomien.

Nu skal jeg ikke foreslå, at middelalderen udstrækkes til tiden fra 700-årene eller 1100-årene frem til 1800-årene, selv om det kunne være både fristende og meningsfyldt. Heller ikke foreslå at begrebet erstattes af den mere kontroversielle feudalisme. Hvad med istedet at ophøre med begrebet middelalderen?

For nogle år siden foreslog en fremtrædende middelalderarkæolog et forbud i 25 år mod anvendelsen af prikkort, da sådanne kort blev misbrugt (11) Hvis vi nu nedlagde et tilsvarende forbud mod middelalderen? Vi ville da ikke længere være bundet ved denne euforiske abstraktion. Måske kunne vi få øje på helt nye udviklingslinjer på de alt for mange områder, som går på tværs af middelalderen. Nye perioder og begreb kunne opstå i tomrummet. Som et spændende forsøg til et sådant brud med traditionen kan nævnes den nye inddeling af forhistorien ud fra den dominerende produktionsmåde på tværs af gængse kronologier i bogen "Om arkæologi" (12).

Det er ikke rimeligt at sammenføre 1000-årenes menneske, mentalitet, magt og økonomi med 1400-årenes. Forskellene er større end lighederne. Middelalderen er så dynamisk, så fyldt med forandringer, at den sprænger sin egen ramme. Nu er det vel næppe realistisk, som andet end en tanke, at afskaffe middelalderens metafor, da den er alt for indarbejdet i vores sprog. Men vi kan og bør ophøre med at definere vores disciplin med denne periode.

Arkæologiens dimensioner

Hvis middelalderen er den ene halvdel af middelalderarkæologiens identitet, så er arkæologien selvklaart den anden del. Men hvad er egentlig arkæologi, og betyder middelalderen noget for udøvelsen af arkæologien?

Arkæologi kommer af det græske *archaiologia*, som betegner den ældre historie. Trods begrebets alder optræder det sent i sin nuværende betydning - i Danmark første gang i 1815 med udgivelsen af Niels Iversen Schows "Lærebog i Archæologie for Videnskabsdykere og Kunstnere" og i Sve-

rige første gang i 1817 (13). Arkæologien defineres endnu som videnskaben om ældre tiders kultur, men betydningen afgrænses normalt til studiet af menneskets fortid med hjælp af ikke-tekster.

Arkæologiens ansigt udadtil er udgravningen. Den møder os som sensationer i journalistikken eller mere jordnært på en byggegrund midt i byen. Men arkæologien er meget mere. Den er også forvaltningen af en lov bag skrivebordet, besigtigelse af fortidsminder, registrering af fund i magasinet, rapportskrivningens byrder, et foredrag, hovedbryderi over et manuskript til META, uddannelse af fremtidens arkæologer, forberedelse af en udstilling, rundvisninger og møder. Til grund for alle disse aktiviteter ligger studiet af fortidens spor.

Sporet af en hændelse eller handling fremstår først fra den omgivende fysiske virkelighed med en menneskelig erkendelse og tages i besiddelse gennem sproget. Et begreb giver det identitet og mening i forhold til fortiden og os. Fortidens spor kan være et fodaftryk, et redskab, en bygning, et billede eller en tekst. Sporet kan både være redskabet, som var hensigten, og resterne fra fremstillingen. Alle er de menneskelige indgreb i materien.

Felpraksis og skrivebordets teori forenes af den arkæologiske metode, der udspringer af tre dimensioner - *typen, tiden og rummet* (14). Til hver af disse dimensioner er knyttet en egen metode nemlig typologien, stratigrafien og korologien.

Typologien, der blev udviklet af Hans Hildebrand og Oscar Montelius fra 1870-erne, inddeler sporene efter indbyrdes lighed og ulighed og efter lighed med senere tiders spor. Den typologiske serie af tingene blev en kulturens parallel til evolutionismens retningsbestemte udvikling af planter, dyr og mennesker (15).

Stratigrafien, som er læren om jordlagenes aflejring og alder, anvendes for at fastlægge sporets relative alder. Det afgørende princip er, at det øverste er aflejret senere end det nedre. Metoden er udviklet af den engelske ingeniør William Smith i 1790-erne, som ved sine arbejder med kanaler iagttog lag med samme indhold af fossiler og samme rækkefølge på forskellige pladser. Arkæologiens ledetyper blev her en parallel til geologiens fossiler ved identifikationen af tidshorisonter (16)

Korologien er læren om udbredelsen i rummet. Begrebet kommer af det græske "choros", som betyder sted. Sporets placering i rummet i forhold til

naturforudsætninger og andre spor er et vigtigt led i den videre arkæologiske analyse f.eks. ved fastlæggelse af kulturelle enheder, innovationer og udveksling.

Stratigrafien og korologien er egentlig begge baseret på et studium af sporets placering i rummet. Stratigrafien kan således ses som en variant af korologien. Og det er på samme måde muligt at begrænse de arkæologiske dimensioner til to - typen og rumtiden.

Den kulturelt betingede iagttagelse af lighed og ulighed er arkæologiens fundamentale aksiom. Fortidens spor udskilles af den totale materie ved sin lighed med andre samtidige og senere spor. Tingene og lagene adskilles fra hinanden gennem lighed og ulighed og kan herefter sammenlignes med andre. Både den relative og absolutte kronologi bygger på lighed og ulighed i tid - mellem samtidighed og ikke-samtidighed, mellem dengang og nu. Og korologien sammenfører eller adskiller spor efter lighed og ulighed i rummets koordinater. Sophus Müller fremhævede da også *sammenligningen* som den centrale metode i arkæologisk forskning, og Carl-Axel Moberg har kaldt arkæologien en lighedsforskning (17)

Dimensionerne type, tid og rum findes i alle videnskaber. Stratigrafien anvendes også i geologien og korologien i geografien. Den arkæologiske egenart opstår ikke på dette teoretiske plan, men i en pragmatisk praksis, hvor fåget af historiske årsager er blevet specialiseret på studiet af menneskets fortid netop gennem ikke-tekster. Paradoksalt kan arkæologien altså bedst defineres efter, hvad den ikke er.

Hvad betyder middelalderen så for arkæologien? Den typologiske, stratigrafiske og korologiske metode kan anvendes på tværs af middelalderen på spor uanset tid og rum, uanset om de endnu er i anvendelse eller forlængst har opført hermed og uanset om de er over eller under jorden. Og de tidligere nævnte skriftlige kilder, berettende billeder, bevarede bygninger og differentierede oldsager findes også efter middelalderen. Typiske middelalderarkæologiske forskningsområder som landsbyen, herremændens bolig, kirkearkitekturen, gravpladsen, købstaden, håndværket og handelen fortsætter ufortrødet op mod nutiden. Videre må middelalderarkæologien for at komme til at undersøge sine spor ofte først fjerne spor fra senere tider. Det er altså intet i selve den arkæologiske metode, materiale, problemområder eller praksis, som taler for, at arkæologien skal begrænse sig til

middelalderen eller forhindrer en undersøgelse også af en nyere tid.

Men er arkæologien virkelig nødvendig i en nyere tid, der allerede stunderes af historieforskningen? Er det ikke sådan, at arkæologien bliver overflødig i samme takt som mængden af de skriftlige kilder øges? Eller med Peter Sawyers berygtede ord bliver "a very expensive demonstration of the obvious"?(18)

Arkæologi og historie

Det har ikke været problemfrit at etablere en egen middelalderarkæologisk identitet i en periode, der tidligere blev behersket af historieforskningen, som måske også stadig vil opretholde en slags feudal suverænitæt her. Ak-sel E Christensen turde i 1969 ikke overlade syntesen for oldtiden til arkæologerne (19). Tiden er løbet fra denne vurdering, men vil nogen historikere idag overlade syntesen for middelalderen til en arkæolog? Næppe!

Arkæologernes egen tøven over for fagets metodiske muligheder i et felt fyldt med personligheder og traditioner har ikke gjort situationen lettere. Ofte har middelalderarkæologien således blot bidraget med illustrationer til en historisk syntese. Det er derfor ikke uden grund, når Richard Hodges kalder middelalderarkæologien en bastard af den forhistoriske arkæologi og en lakaj af historien (20).

Kan historieforskningen erstatte arkæologiens kundskab efterhånden, som vi nærmer os nutiden? Det er et ofte debateret spørgsmål om forholdet mellem arkæologi og historie som videnskab og om forholdet mellem forskellige typer af kildemateriale.

Der synes at være enighed, om at arkæologi og historie har samme målsætninger, påvirkes af samme tendenser i teoretisk perspektiv og formulering af problemområder og endog i nogen udstrækning anvender samme kildemateriale. Men efter de obligatoriske honnørord fremstår forskellen alligevel tydeligt i diskussionen: En kvalitativ forskel opstår, da arkæologien især skulle anvende *stumme levn*, mens historieforskningen især skulle anvende *berettede kilder* (21.).

I opposition hertil vil jeg i det følgende hævde, at der ikke eksisterer afgørende forskelle mellem arkæologiens og historiens kildemateriale, som berettiger en defensiv holdning - tværtimod er der langt flere ligheder end

forskelle. Der er ingen grund til, at arkæologen skal holde sig til de skriftløse eller skriftsvage perioder af fortiden. Arkæologiens tilsyneladende underlegenhed skyldes en udbredt undervurdering af fagets kildemateriale, en manglende bevidsthed om tingens betydning også i en sen tid og historiens længere forskningstradition.

Ligheder og forskelle i arkæologiens og historieforskningens kildemateriale udtrykt ved *tingen* og *teksten* vil her blive vurderet på 10 områder, som ikke er klart adskilte fra hinanden. Områderne gælder materien, bevaringen, dokumentationen, informationen, tolkningen, anvendelsen, bevidstheden, objektiviteten, abstraktionen og sproget.

Både ting og tekster er *materielle*. Tegestens brændte ler og pergament med dets størknede blæk er begge en menneskelig formning af materien. Middelalderens tekster er en del af den totale materielle kultur. Og i sin yderste konsekvens kan talesproget, som James Deetz har påpeget, også opfattes som materiel med dets oprindelse i strubens formning af luftmasser (22). Det er derfor ikke rimeligt at skelne mellem materielle og ikke-materielle spor, som det ofte er tilfældet, og upræcist at definere arkæologien som studiet af materiel kultur.

Tingenes og teksternes materiale påvirker i begge tilfælde deres *bevaring* frem til nutiden. De arkæologiske spor er ikke alene om at være tilfældige fragmenter af fortiden. Træstolper kan genanvendes i nye konstruktioner, formulde og brændte, men diplomets pergament kan også genanvendes når teksten udraderes for at give plads til en ny, eller materialet anvendes til indbinding af bøger, og det kan nedbrydes og brændes.

Dokumentationen af både ting og tekster indebærer et problem. I hverdagen anvender arkæologen og historikeren sekundære kilder som udgravningsrapporter, retegninger og trykte skrifter. Men selve den arkæologiske udgravning er som ofte pointeret destruktiv og irreversibel. Under gunstige omstændigheder har det dog været muligt også at genudgrave en lokalitet og derved nå nye resultater - stolpehullerne i Trelleborg og det ottekantede tårn i Søborg kan nævnes som eksempler. Tingens kontekst overføres ved udgravningen til et andet medium, hvorved en del af indholdet forsvinder. Arkæologien ligner heri studiet af det talte sprog, som forsvinder, hvis det ikke memoreres, nedskrives eller optages på bånd. Genudgravningen kan

sammenlignes med den nyligt udførte omtolkning af forholdet mellem kongemagt og kirke i Danmark, som ikke havde været mulig uden en ny, nu også teknisk, analyse af de originale nekrologier fra Lund med deres farver og ændringer. Mange skriftlige kilder er kun kendte i afskrifter på samme måde som udgravninger kun er kendte gennem arkæologens dokumentation. En tekst kan læses om og om igen, og stadig omtolkes, lige som tingen i eks en stående bygning kan undersøges adskillige gange uden større indgreb.

Det synes "som arkeologer og historikere har en tavs enighed om at skriftlige kilder har en højere informationsværdi enn de arkæologiske", skriver Arne B. Johansen (23). Denne holdning fremtræder mere ekstremt og uigennemtænkt i påstanden, at skriftlige kilder er nødvendige for at kunne tolke de arkæologiske spor. I sin yderste konsekvens betyder det en afvisning af en forhistorisk arkæologis mulighed for at overskride det basale. Tingene skulle rumme en mindre mængde *information* end teksterne, fordi de er stumme. Nu er tingene imidlertid ikke stumme, hvis blot spørgsmål formuleres, de sættes ind i en kontekst, og man forsøger at tolke deres eget sprog - tingenes sprog.

Informationen er helt afhængig af problemformuleringen. Vi kan ikke uden videre overføre historieforskningens traditionelle spørgsmål til arkæologien og så forvente fornuftige svar. Saxos Gesta Danorum er en uvurderlig kilde, men skrevet under forudsætninger der gør det meningsløst at stille spørgsmål til denne tekst om landsbyernes placering, størrelse, dannelse, de romanske kirketårnes funktion og den sociale udvikling på Bornholm. På samme måde kan det tilsyneladende tilfældige arkæologiske "massemateriale" måske være uegnet til spørgsmål om forholdet mellem urbaniseringen og statsmagten, men velegnet i studiet af håndværkets udvikling og topografien. De forkerte spørgsmål stilles til ret materiale og ret spørgsmål til forkert materiale!

Arkæologien er ikke alene om sammenligningen eller analogien som et centralt led i *tolkningen* af fortidens spor. Allerede Kristian Erslev skrev, at "Ligesom for alle andre Videnskaber er ogsaa for Historien Sammenligningen et af de virksomste Midler til Forstaaelse". Fortidens tekst taler ikke direkte til os. Runeindskriften, diplomets latin og selv en tekst på folkesproget må oversættes til nutidens sprog. Først må vi forstå skriften, forstå

ordene med deres skiftende betydning, forstå indholdet ud fra helheden og forstå indholdet på baggrund af tidens og forfatterens anskuelser (24). Ordene kan have en forbløffende lighed, så vi synes at kunne nå fortiden direkte, men alligevel helt forskellig betydning. Analogien til nutiden er således en uundgåelig metode, og et problem, for både arkæologen og historikeren.

I vurderingen af de resterende områder er mit udgangspunkt Linda E. Partricks artikel "Is There an Archaeological Record?" fra 1985, som påviser, at "new archaeology" og "contextual archaeology" anvender fundamentalt forskellige modeller for tolkningen af fortidens spor. "New archaeology" anvender en *fysisk model*, hvor sporet ses som en fossil, der overføres til nutiden gennem kausale processer. Sporet bliver her en direkte afspejling af en fortidig adfærd. "Contextual archaeology" derimod anvender en *tekstuel model*, hvor sporet ses som en samling materielle symboler, der rummer ideer og meddelelser fra fortiden. Den fysiske model studerer sporet i nutiden, dets tilstand, rekonstruktion og forudsætninger, mens den tekstuelle model studerer tingen, som den var i fortiden, dens anvendelse og betydning. De to modeller vedrører således ulige tidsniveauer og behøves begge i forskningsprocessen. Sporet er både et passivt aftryk af fortiden og et aktivt tegn fra samme fortid (25)!

Det afgørende skel mellem arkæologien og historieforskningen skulle som nævnt gå mellem anvendelsen af henholdsvis *stumme ting* og *talende tekster* også udtrykt med begreberne ikke-meddelende og meddelende kilder. De stumme kilder kan kun udnyttes som levn, mens de talende både kan udnyttes som levn og beretninger. Med levn menes da, at kilden er en direkte del af fortidens virkelighed, mens beretningen er et udsagn om denne virkelighed (26). Dette skel kan imidlertid ikke opretholdes, når tingen ikke blot er et fysisk aftryk af fortiden, men netop også er en bærer af tegn og mening, som Ian Hodder har hævdet med styrke i sin kontekstuelle arkæologi. Tingen kan altså lige som teksten udnyttes både som levn og beretning. Et eventuelt skel mellem arkæologi og historie må søges i andre forhold.

Forskellen mellem anvendelsen af kilder som levn og beretning er principielt det samme som mellem "ubevidst tjenende kilder" og "bevidst tjenede kilder", der også har fået benævnelsen *latente* og *manifeste spor* (27).

Både ting og tekster har latente og manifesterede aspekter. Lærkarret, kirkebygningen og jordebogen er alle manifesterede i deres tilblivelse, men kan rumme latent information, altså oplysninger om tiden som ikke var tilgængelige. Den nye kirkearkæologi anvender de manifesterede kirkeres latente placering eller størrelse i analysen. Tendensen i udforskningen af fortiden er netop at søge det latente i det manifesterede og det manifesterede i det latente spor. Potteskåret kan beskrives som mere latent end lærkarret i sine tilsyneladende tilfældige forflytninger i kulturlagene, men man bør ikke overse, at skriftlige kilder som Kong Valdemars Jordebog har nået vores tid på samme måde nemlig gennem en serie lykkelige beslutninger og tilfældigheder fra afskrivningen af den forsvundne original frem til placeringen i Rigsarkivet i København.

Mats P Malmer har i en ofte citeret passage fra "Metodproblemet inom järnålderns konsthistoria" fra 1963 hævdet, at det arkæologiske levn, som er direkte rest af en fortidig virkelighed, nummer en umiddelbar objektiv sandhed i modsætning til de skriftlige kilder, som må anses for subjektive (28). Et skel mellem *objektive ting* og *subjektive tekster* er imidlertid urimeligt af to årsager. Både tingen og teksten er sande i deres materielle eksistens som fysiske spor af en fortidig virkelighed, men begge kan også i deres meddelelse være falske. Tingen kan som et aktivt tegn forstærke, underdrive eller skjule forhold i samtiden. Ligheden i gravlægnings kan som idag være en ideologisk forvrængning af en faktisk ulighed i livet. Videre er påstanden helt uacceptabel i sin positivisme, da der ikke findes empiriske fakta uafhængigt af teorier og et iagttagende subjekt.

Anders Andrén mener, at forskellen mellem arkæologiens ting og historieforskningens tekster skyldes forskellige abstraktionsniveauer: "Alla skriftliga källor är såsom medvetna handlingar abstraktioner av verkliga handlingar, både genom det utsnitt som presenteras och genom de tecken som används (språket)...De arkeologiska källorna är däremot på ett helt annat sätt knutna direkt till den konkreta verkligheten" (29). En sådan markering af *konkrete* og *abstrakte spor* er ikke konstruktiv uden præciseringer og bør ikke anvendes ukritisk for at adskille arkæologi og historie.

Umiddelbart kan forskellen mellem det konkrete og abstrakte beskrives som forskellen mellem en tolkning i samtiden og en tolkning i eftertiden. Men da fortidens ting og tekster både er fysiske spor og tegn, latente og

manifesterede, er de også på et principielt plan samtidigt konkrete og abstrakte. De højryggede agre og jordebogens cifre er på samme gang konkrete materielle spor og fortolkninger af en fortidig virkelighed blot set i forskelligt perspektiv. En vigtig indvending gælder også anvendelsen af begrebet konkret. Der findes nemlig ingen konkrete spor i studiet af fortiden, lige som der ikke findes fakta uden teori og menneskelige handlinger uden tanker!

Arkæologiens ting og historieforskningens tekster har en afgørende lighed, i at begge typer af spor både er tavse fysiske ting og talende tegn. Både tingene og teksterne har således en *materiel og sproglig dimension*. Uligheden, hvis en sådan nødvendigvis skal fremhæves, opstår i sprogenes forskellige karakter og kontekst.

Ting og sprog

Vi kender alle talesproget og det deraf afledte skriftsprog. Men der findes andre sprog, som er ikke-verbale, for overføring af meddelelser. Et blandt flere er kropssproget, hvor vi bevidst eller ubevidst anvender kroppen for at signalere til omgivelserne. Kroppen afsøger, hvad vi synes om den aktuelle situation, og personerne vi træffer, hvad vi føler og tænker. Smilet, den knyttede næve, pegefingeren til tindingen og de korslagte arme forstås umiddelbart indenfor den samme kultur.

Men tingene har også et sprog, som kan gøre tale og tekster overflødig. Kropssproget får således en ny dimension gennem make-up, frisurer, klæder og smykker. Gennem subtile variationer i materiale, form, farve, alder og kombination bliver klæderne et medium for ideologi. Det er især tydeligt, hvis der afviges fra det normale, som i punk-bevægelsen. En sproglig dimension, der kan analyseres, findes også i sengen, kufferten, cyklen, kaffemaskinen og bilen (30).

Tingene findes overalt omkring os, på os og i os. Alligevel bliver tingenes sprog ofte overset i nutidens overflod af tekster og billeder. Vi lever i en tid med flere, mere varierede, komplicerede, både mindre og større ting end nogensinde tidligere. Vores identitet, økonomi og samfundsstruktur er opbygget omkring produktion og forbrug af ting i et øgende tempo. Verden er fyldt med menneskeskabte ting, som påvirker vores tanker og handling-

er. En roman af Aksel Sandemose, fortovet langs Stora Södergatan, færgerne over Øresund, Berlinmuren og en Kalashnikov er skabt af mennesker, samtidigt som de blot ved sin eksistens kan påvirke os - de kan både begrænse os og bryde grænser. Man kan som Tom Johansen metaforisk tale om "kulissernas regi", der kan hensætte individet i afmagt. Denne dialektik mellem mennesket og *sociomaterien*, den omskabte materie, kan blive et spændende forskningsfelt også for arkæologer især med tanke på, at betydningen af tingenes sproglige dimension har været større i perioder med færre tekster og billeder end nutiden. Betydningerne opstår overalt, hvor mennesker omformer materie til sociomaterie i tanke eller handling (31).

Skriftsproget overføres fra generation til generation gennem timer og år af kedelig undervisning og øvelse med anvendelse af eksempler, grammatik - og ordbøger. Her findes en ubrudt kontinuitet mellem fortid og nutid. Tingenes specifikke funktioner og betydninger indlæres mere indirekte. De internaliseres i barnets leg, ved omgangen med kammerater og voksne og i hverdagens praksis uden skriftens hjælpemidler. Vi efterligner og korrigeres.

Tingenes sprog er kulturelt betinget og varierer efter funktion, tid og sted lige som skriftsproget. Tegnet, der henviser til noget andet end sig selv, er afhængig af kulturelle konventioner. Men der savnes hjælpemidler i oversættelsen. Koden er borte og må om muligt rekonstrueres. En faktisk forskel mellem tingen og teksten som kildemateriale kan således skyldes vanskeligheden ved at forstå symbolerne i fortidens ting. Ofte må vi derfor nøjes med at udnytte tingen som et fysisk spor. Og det er en modsigelse, når Hodder både hævder universelle principper i "læsningen" af tingene og samtidig afviser et ahistorisk perspektiv på fortiden (32).

Der findes ingen genveje i studiet af fortiden. Arkæologien behøver både at udvikle teorier om tingenes betydninger og at skabe empiriske oversigter. Man er nødt til at begynde med begyndelsen - tilgængelige oversigter over fortidens spor er en forudsætning for at skrive synteser. Historikerne har en lang tradition for systematisk at samle, oversætte, udgive og fortolke sine tekster, der savner modstykke i arkæologiens verden af uskrevne rapporter og få oversigter. En årelang intensiv arbejdsindsats ligger bag diplomatieme. Her er vi langt bagefter. Kirkeværkerne skrider kun langsomt

frem. De seneste publikationer fra by-projekterne i Danmark og Sverige er blot en begyndelse. Størstedelen af kildematerialet ventar endnu!

Her kunne det måske være ønskeligt med nogle eksempler, som kan bringe denne tekst ned på jorden. Det er imidlertid endnu vanskeligt at pege på konkrete studier af middelalderarkæologiske fundgrupper som tegn, og jeg vil ikke henviser til amerikanske gravsten eller afrikansk keramik. Men der kan ihvertifælde omtales to lovende arbejdsområder.

Et sådant område er arkitekturen fra bopladsens hytte til nutidens lejligheder. Placering, materialer, rum og åbninger kan studeres både som en passiv afspejling af tidens samfund og som et aktivt tegn, der har påvirket mennesker både dengang og nu. Og arkitekturen kan være ganske abstrakt i sit budskab lige som teksten. Det himmelske Jerusalem udtrykt i kirkebygningen og portalen som Kristus viser en kompliceret teologisk tankeverden. Arkitekturen er således ikke et verbalt sprog, men det udviser en del ligheder (33).

Et andet arbejdsområde er klæderne. I middelalderen, som i nutiden, var det muligt at "læse" både køn, alder, ægtestand, arbejde, rang og nationalitet af klædedragten. Netop i et standssamfund har klæderne, lige som frisuren, fodtøj, våben og smykker effektivt markeret den sociale kontekst. Tiden savnede da heller ikke udtalte normer for klædedragten. Her skal blot nævnes det kendte eksempel, hvor bispen i Skalholt på Island i 1359 forbød præster og degne at bære hæfter med struden mere end to fingre bred og en alen lang (34).

Denne gennemgang har vist betydeligt flere ligheder end forskelle mellem tingene og teksterne som kildemateriale. Både arkæologien og historieforskningen anvender spor med en materiel og sproglig dimension. Et afgørende skel mellem disse videnskaber opstår ikke med summe og talende kilder eller mellem det konkrete og abstrakte spor. Uliigheden fremstår i selve anvendelsen af forskellige medier for meddelelsen, der hører til forskellige kontekster. Både portalen og bogstavet er abstrakte som tegn, men det skal indrømmes, at nogle spor er mere abstrakte end andre. Det materielle aspekt dominerer, når vi står ind for en betonmur, mens tegnaspektet dominerer ved tekstens papir og tryksvætte, som Dag Østerberg har formuleret det (35).

Arkæologer og historikere har samstemmigt undervurderet tingen og

overvurderet teksten som kildemateriale. Forholdet mellem ting og tekster kan ikke give grundlag for arkæologernes defensiva holdning og historikernes selvudnævnte rolle som forfattere til syntesen. Sawyers selvsikre udtalelse ignorerer tingens dimensioner, der er alt andet end "obvious"!

Valget mellem tingen eller teksten som kildemateriale er heller ikke et simpelt spørgsmål om økonomisk prioritering i forhold til givne problemstillinger. Tingen og teksten repræsenterer to forskellige medier eller sprog, der både kan sammenfalde og konvergere i sit indhold, og som derfor kan give anledning til forskellige spørgsmål og svar. Teksten er ikke den selvk-lare tolkningsramme for tingen. Forholdet kan være omvendt eller et møde i jævnbyrdighed. Vi behøver derfor en arkæologi uanset periode og sted, og altså ikke blot en arkæologi for middelalderen, men også for en nyere tid.

Tegnets arkæologi

Hvordan kan et studium af fortidens spor udformes, hvis middelalderarkæologien ikke længere er et rimeligt udgangspunkt og specialiseringen et onde? Med langt flere ligheder end forskelle mellem tingene og teksterne ville en naturlig konsekvens være at forene arkæologien og historien i en enhedsvidenskab. Denne fortidens tegnforskning ville ligge nær idealet for en humanistisk enhedsvidenskab og kunne sammenfattes under navnet *total arkæologi* (36).

Et integreret studium af menneskets forskellige udtryk, der forener ting og tekst, handling og tanke, er desværre endnu en utopisk konstruktion. Opdelinger og kompromisser er nødvendige, uden at vi dog glemmer idealerne. En opdeling mellem arkæologi og historie har således i praksis vist sig nyttig. En udeelt arkæologi, der studerer tingenes dimensioner uanset tid og rum, kunne arbejde parallelt med historieforskningen. Vi nærmer os da realistiske mål, men yderligere opdelinger kan være hensigtsmæssige. Specialiseringer kan foretages efter forskellige principper. Enten en problemorienteret opdeling efter de tre arkæologiske dimensioner eller en metodisk opdeling efter medier.

En specialisering til netop middelalderen findes i virkeligheden i middelalderarkæologien. Denne kunne imidlertid erstattes af en almen middelalderforskning, der forener et antal discipliner i et permanent tværvidenskabeligt projekt. I begge tilfælde falder afgrænsningen med met-

aforens indre modsigelser. Hverken fra et idealistisk eller materialistisk perspektiv kan afgørende tilstande og forandringer bringes i overensstemmelse med de kendte grænser for middelalderen. Et studium frem til 1800-årene eller af den feudale epoke er mere motiveret. Det kunne også være opportunistisk at integrere en nyere tid som arkæologer, inden det vilkårlige rampelys svinger fra middelalderen til renæssancen eller oplysningstiden.

En opdeling i en forhistorisk og en *historisk arkæologi* betyder en opdeling efter tilgængelige medier. Som en forenkling kan man med den historiske arkæologi tale om en arkæologi, der har adgang til flere sprog (37). En historisk arkæologi er et realistisk kompromis mellem en utopisk tegnets arkæologi og den fremadskridende specialiserings tyranni. Og som en absolut fordel integreres middelalderen og den nyere tid. Egentlig burde intet tidligere have forhindret dette, men middelalderen synes i praksis at have fungeret som en spændetrøje.

En historisk arkæologi indebærer ikke nogle overraskelser. I USA er fåget forlængst etableret som et arkæologisk studium af samfund, der var istand til at dokumentere sin egen historie i skrift. Her har den også en lokal præcisering som studiet af sporene efter den europæiske kultur i verden siden 1400-årene og dens påvirkning af indfødte folk. Begrebet anvendes i Finland og Norge lige som hos os som en ramme for både den klassiske arkæologi, middelalderarkæologien og den nyere tids arkæologi (38).

Begrebet historisk arkæologi er egentlig uheldigt. Der findes jo ingen periode før historien, som også har betydning af al fortid. En historisk arkæologi kan også give utilsigtede associationer til en "historikernes arkæologi", hvilket er tvært imod mine intentioner. Vi må imidlertid nøjes med dette som et provisorium, indtil et bedre navn bliver foreslået.

Gennemgangen af forholdet mellem ting og tekster viste, at arkæologien ikke kan erstattes af historieforskningen, når vi nærmer os nutiden med alle dens tekster og billeder. Både teoretisk og konkret er der behov for en arkæologi også efter middelalderen. En historisk arkæologi kan danne ramme for systematiske tester af teorier og metoder i nyere tider for at belyse ældre tider. Den kan fungere som et laboratorium for spørgsmål, ideer og modeller. Den kan opsøge områder, som er periferer for skriften som marginalbygden, miljøet, dagligdagen, de undertrykte, de fattige, etniske

minoriteter, kvinden og barnet. Men den historiske arkæologi bør også konfrontere skriften med tingens vidnesbyrd på centrale områder. Den kan udvikle et studium af tingens verden ved siden af skriftens og studere forholdet mellem mennesker og ting i et langt tidsperspektiv. I grunden gælder dette spørgsmål om motiver, mål og muligheder i studiet af fortiden, vigtige punkter at diskutere, som ikke får plads i denne allerede lange tekst.

Arkæologiens dimensioner og tilhørende metoder kender ingen grænser og går helt på tværs af middelalderen. Sammenligningens centrale rolle i studiet af fortiden gør her netop et studium af en nyere tid obligatorisk. Hvad Erslev skrev i 1911 om historikeren kan også gælde arkæologen, nemlig "at en Historiker ikke kan nøjes med ene at studere Fortiden; han maa udvikle sin Dømmekraft ved i sin Samtid at studere de Forhold, som han vil forstaa for Fortiden" (39).

Den historiske arkæologi står imidlertid ind for samme problem som alle andre fag. Hvordan skal den historiske arkæologi afgrænses? Og behøver den afgrænses? Som begrebet antyder, bør faget omfatte tider og samfund med skriftsprog uden undtagelser, alt fra Mesopotamien til nutidens Danmark. Men skal den historiske arkæologi også i praksis begynde i vores område allerede o 200 med den første optædning af runeindskrifter eller på et senere tidspunkt i skriftens lange udvikling?

Specialiseringens sociale mekanismer kan gøre det vanskeligt at omdefinere et fag, hvis det anses for et indgreb i etablerede revirer og retigheder. En arkæologisk ekspansion ind i en nyere tid kan sikkert ske uden større protester, lige som en arkæologi engang blev etableret for middelalderen. Derimod er en historisk arkæologi fra o 200 næppe realistisk. Lettere er det måske at motivere en overgang ved 700-årene. Problemet er dog ikke afgrænsningen i sig, men den sociale tryghed - og kontrol - forbundet med selvskabte faste grænser. For mig virker en glidende overgang helt afhængig af de aktuelle problemstillinger at være det eneste hensigtsmæssige - også i et universitetsmiljø. Vi skal studere problemer og ikke perioder. Men er vi istand til at forvalte de nye forskningsfrihed?

Jes Wienberg

Noter

- 1 Grøgersen & Køppe 1985 s 32-33 anfører 6 egenskaber som typiske for en videnskab nemlig et specifikt genstandsområde, en bestemt empirisk metodisk tradition, et historisk givet begrebssystem, en konstanteringsperiode, en institutionalisering og en praksisdimension - en kort præsentation af fagets etablering i Hinz 1982.
- 2 Liedman 1980 s 148-181 alment om specialisering - Olsen 1977 s 13 samt Cinthio 1965 s 24.
- 3 En tankevækkende analyse af arkæologiske traditioner i Gren 1987.
- 4 Hodges 1982 argumenterer for "new archaeology" i middelalderarkæologien - Hodder 1985 og 1986 er de hidtil bedste reddegørelser for "contextual archaeology" også kaldet "postprocessual".
- 5 Brante 1985 s 15-16 jvf A W Gouldner, Bourdieu 1984 om "homo academicus" og 1986 s 147f om kunstens verden.
- 6 Refereret af I Jägerhorn i Dagens Nyheter 21 sep 1987
- 7 Lindborg 1986 s 142-144
- 8 Gordon 1925 s 3-10, Graffton 1987.
- 9 Ordbog 14 sp 7, Holberg 1744 s 535-536, Ordbog 17 M 627, Lagerbring 1907 s 137.
- 10 Cinthio 1984.
- 11 Olsen 1982 s 6.
- 12 Mahler & Paludan-Müller & Hansen 1983 s 145-151.
- 13 Ordbog 1 sp 826, Ordbog 2 A 2245-46.
- 14 Moberg 1969 s 152 jvf A C Spaulding har her form istedet for type, men disse begreber er ikke kongruente. Den arkæologiske type er også materiale, kvantitet, funktion og indhold. - Kyhlberg 1983 s 76f anvender derimod det slidte og flertydige kultur og påpeger de arkæologiske dimensioners parallel til A Einsteins berømte energi-ækvivalens. - Hodder 1986 s 128-132 anfører foruden type, tid og rum også depositionsenhed, hvilket er en unødvendig opdeling af rummet i to dimensioner.
- 15 Gräslund 1974 især s 199-216 om typologiens opkomst.
- 16 Teulmin & Goodfield 1979 s 180-181.
- 17 Müller 1884 s 183f, Moberg 1969 s 10, 92.
- 18 Sawyer 1983 s 44.
- 19 Christensen 1969 s 20-24.

- 20 Hodges 1982 s 7-8.
- 21 Jensen 1967 s 6, 13, 27, 1974 s 116f, Dahl 1973 s 32f, Dymond 1974 s 19f og Österberg 1978.
- 22 Deetz 1967 s 87 f.
- 23 Johansen 1981 s 6 jvf Jensen 1967 s 16 og Österberg 1978 s 13.
- 24 Erslev 1911 s 37-39, 82f.
- 25 Patrik 1985.
- 26 Erslev 1911 s 9f skelnede mellem levninger og beretninger jvf J G Droysens "Überreste" og "Quellen" og mellem stumme og talende kilder, Clausen 1963 s 74f foretrækker af sproglige grunde udtrykkene ikke-symboliske og symbolske kilder, mens Jensen 1967 s 12 f anvender begreberne ikke-meddelende og meddelende kilder.
- 27 Clausen 1963 s 77 jvf A von Brandt, Andrén 1985 s 10 jvf A Riegels "ungewollte" og "gewollte" mindesmærker og S-E Liedmans latente og manifesterede ideologi.
- 28 Malmer 1963 s 13 - også Jensen 1967 s 15, 1974 s 117, Deetz 1977 s 160, Österberg 1978 s 12-13.
- 29 Andrén 1985 s 9-10.
- 30 Fiske 1984 alment om kommunikation, Hodder 1982 s 203-209 anvender punkten som eksempel.
- 31 Andersson m fl 1985 inspirerende om tingenes betydning.
- 32 Hodder 1986 s 122f.
- 33 Werne 1987 s 33f om arkitekturen som sprog.
- 34 Lönnqvist 1979 alment om klæders symbolværdi.
- 35 Andersson m fl 1985 s 8.
- 36 Dymond 1974 s 164 om en anden "total archaeology".
- 37 Se også Andrén's artikel i dette tidsskrift.
- 38 Deetz 1977 s 5, Schuyler 1978, Sarvas 1977.
- 39 Erslev 1911 s 85.

kritik, som jeg ikke altid har fulgt, i arbejdet med denne tekst. Og en særlig tak til Sanne Houby-Nielsen for sprogranskning samt Ulla-Britta Ekstrand for renskrivning.

Henvisninger

- Andersson, S & Johansen, T & Nilson, G & Østerberg, D 1985. *Mellan människor och ting*. Göteborg.
- Andrén, A 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° nr 13. Bonn/Malmö.
- Bourdieu, P 1984. *Homo academicus*. Paris.
- 1986. *Kultursociologiska texter*. udv D Broady & M Palme. Stockholm.
- Brante, T 1985. Paradigmatteoriin och samhällsvetenskaperna. *Häftan för Kritiskska Studier 1985 nr 3*. Stockholm.
- Christensen, A E 1969. *Vikingetidens Danmark. Paa oldhistorisk baggrund*. København.
- Cinthio, E 1965. Vad är medeltidarkologi? *Ale 1965:1*. Lund.
- 1984. Vad betyder medeltiden för arkeologien? *Åbo Landskapsmuseums rapporter 6*. Den historiska tidens arkeologi i Finland. Åbo.
- Clausen H P 1963. *Hvad er historie?* København.
- Dahl, O 1973. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo.
- Deetz, J 1967. *Invitation to Archaeology*. New York.
- 1977. *In small Things Forgotten. The Archaeology of Early American Life*. New York.
- Dymond, D P 1974. *Archaeology and History. A plea for reconciliation*. London.
- Erslev, K 1911. *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremsatillet i sine Grundlinier*. København.
- Fiske, J 1984. *Kommunikationsteorier. En introduktion*. Stockholm (London 1982).
- Gordon, G 1925. *Medium Aevum and the Middle Ages. Society for Pure English, Tract 19*. Oxford.
- Graffton, A 1987. *Middle Ages. Dictionary of the Middle Ages 8*. ed J R Strayer. New York.

Tak til Anders Andrén, Erik Cinthio, Lars Ersgård, Kristina Jennbert, Henrik Klackenborg, Sæbjørg W Nordeide og Mårit Thurborg for konstruktiv

- Gregersen, F & Køppe, S 1985. *Videnskab og lidenskab. Om humanioras videnskabsteori, videnssociologi, videnskabshistorie og samfundsmæssighed*. København.
- Gren, L 1987. Arkeologiska tendenser och traditioner. Utkast till en analys. *Fornvännen* 82, 1987. Stockholm.
- Gräslund, B 1974. Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkeologi. *Tor XVI*. Uppsala.
- Hinz, H 1982. Mittelalterarchäologie. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 10. Köln.
- Hodder, I 1982. *The Present Past. An Introduction to Anthropology for Archaeologists*. London.
- 1985. Postprocessual Archaeology. *Advances in archaeological method and theory* 8. ed. M B Schiffer. London.
- 1986. *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge.
- Hodges, R 1982. Method and theory in medieval archaeology. *Archeologia medievale* IX. Firenze.
- Holberg, L 1744. *Moraliske Tanker*. udg F J Billeskov Jansen 1943. København.
- Jensen, J 1967. Arkæologi og kulturforskning. *Historisk Tidsskrift* 12.II, 1966. København.
- 1974. Arkæologi og historie. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1973. København.
- Johansen, A B 1981. Nyere tids arkeologi - et universitetsansvar. *META* 1981:2. Lund.
- Kyhilberg, O 1983. Arkeologin och de existensiella grundbegreppen. *Konststencil* 24-25. Stockholm.
- Lagerbring, S 1907. *Skrifter och bref*. utg. L Weibull. Lund.
- Liedman, S-E 1980. *Surdeg. En personlig bok om ideer och ideologier*. Stockholm.
- Lindborg, R 1986. Akademisk överförning och överkultivering? *Res Publica* 3/85. Lund.
- Lönngqvist, B 1979. Kläders symbolvärden. *Kulturell kommunikation. Föreläsningar och diskussionsinlägg vid 21:a Nordiska etnologkon-*

- gressen i Hemse, Gotland 12-15 juni 1978*. utg N-A Bringéus & G Rosander. Lund.
- Mahler, D L & Paludan-Müller, C & Hansen, S S 1983. *Om arkæologi. Forskning, formidling, forvaltning - for hvem?* København.
- Malmer, M P 1963. *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° No 3. Bonn/Lund.
- Moberg, C-A 1969. *Introduktion till arkeologi. Jämförande och nordisk fornkunskap*. Stockholm.
- Müller, S 1884. Mindre Bidrag til den forhistoriske Archæologis Methode. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1884. Kjøbenhavn.
- Olsen, O 1977. Middelalder-arkæologi. *STOF fra danske museer* 18, maj 1977.
- 1982. The quantitative approach in urban archaeology. *Environmental archaeology in the urban context*. ed A R Hall & H K Kenward. CBA Research Report No 43. London.
- Ordbog over det danske Sprog* 1-28. udg Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1919-56 (forkortes Ordbog).
- Ordbok öfver svenska språket* lf. utg Svenska Akademien. Lund 1898f. (forkortes Ordbok).
- Patrik, L E 1985. Is There an Archaeological Record? *Advances in archaeological method and theory* 8. ed M B Schiffer. New York.
- Sarvas, P. 1977. Om historisk arkeologi. *Historisk Tidsskrift för Finland* 1977. Helsingfors.
- Sawyer, P H 1983. English archaeology before the conquest: A historian's view. *25 Years of Medieval Archaeology*. ed D Hinton. Sheffield.
- Schuyler, R L ed 1978. *Historical Archaeology: A Guide to Substantive and Theoretical Contributions*. New York.
- Toulmin, S & Goodfield, J 1979. *Människan upptäcker tiden. Urvecklings-tankens historia*. Lund (Chicago 1965).
- Werne, F 1987. *Den osynliga arkitekturen*. Lund.
- Österberg, E 1978. Historia och arkeologi. Några reflexioner. *Historia och arkeologi. Metodkonferens oktober 1977*. RAA Rapport 1978:2. Stockholm.